

Μητρική Γλώσσα – Η γλώσσα των μεγάλων συγκινήσεων

Μαρίας Κυπριανού -Λεοντή, Φιλολόγου

Θα μου επιτρέψετε να αρχίσω με μια μικρή αφήγηση από τη συλλογή στιγμών του Λουδοβίκου των Ανωγείων, η Τελεία της Άννας.

Η δασκάλα, η κυρία Ελένη, έδωσε στα παιδιά να ζωγραφίσουν ό,τι ήθελαν. Όλα άρχισαν με όρεξη, εκτός από της Άννα, που κοίταζε το χαρτί χωρίς να κάνει τίποτα. «Αννούλα μου, γιατί δεν ζωγραφίζεις κάτι;» Αφού δεν ξέρω να ζωγραφίζω, κυρία». «Κάνε μια κουκκίδα», είπε η δασκάλα και απομακρύνθηκε χαμογελώντας. Όταν ξαναπέρασε, η Αννούλα είχε κάνει μια πολύ ωραία τελεία, όπως είχε πει η κυρία. «Κάνε άλλη μια, κι άλλη, κι άλλη...» Έτσι η Άννα άρχισε να ζωγραφίζει. Όταν έγινε η έκθεση έργων, όλοι πρόσεξαν το έργο με τις τελείες. Ήταν το πιο πρωτότυπο και ιδιαίτερο. Ένας μαθητής πλησίασε την Άννα. «Σε αγάπησα από το έργο σου», της είπε, «και σε ζηλεύω, γιατί εγώ δεν ξέρω να ζωγραφίζω». «Κάνε μια τελεία», του είπε τρυφερά η Αννούλα...

Κάπως έτσι λειτουργεί και η τέχνη του λόγου. Η δύναμη των λέξεων γίνεται αντιληπτή από τα πρώτα χρόνια της ζωής του ανθρώπου. Αν παρατηρήσουμε την πορεία κατάκτησης του λόγου στα παιδιά μας, αντιλαμβανόμαστε την αξία του γλωσσικού κώδικα. Και είναι τόσο ωραίο να περηφανευόμαστε για την κατάκτηση αυτή. Οι λέξεις κουβαλούν το μήνυμα της επικοινωνίας, το συναίσθημα, τη γνώση, τη κάθε μας στιγμή. Οι τεχνικές γλωσσικής καλλιέργειας θα μπορούσαν φυσικά να μεταφερθούν σε κάθε γλώσσα, ελληνικά, αγγλικά, γαλλικά, κινέζικα, ρωσικά, κτλ. Εμείς στεκόμαστε στην ελληνική, γιατί αυτή είναι η πρώτη μας ύλη. Στην ελληνική θα ασκηθούμε να αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο και να αναπτύξουμε τη δύναμη της φαντασίας μας και να επικοινωνήσουμε με το περιβάλλον μας.

Ο επικοινωνιακός χαρακτήρας του λόγου είναι μια διαδικασία αλληλεπίδρασης. Από την ηλικία των τεσσάρων/πέντε μηνών, το βρέφος μας καλεί σε ένα επικοινωνιακό παιχνίδι. Δράση – Αντίδραση. Δράση: εκφράζομαι, λέω κάτι. Αντίδραση: απαντώ και συνεχίζω το διάλογο. Μια αμφίδρομη σχέση. Οι άναρθρες κραυγούλες του μωρού ακολουθούν το μοντέλο της σχέσης αυτής. Το άτομο αρχίζει να αντιλαμβάνεται τη δομή της μητρικής γλώσσας από αυτή τη στιγμή. Λέγοντας δομή της γλώσσας στην παρούσα φάση της εξέλιξης του παιδιού, εννοούμε τη σειρά των λέξεων, τις καταλήξεις των κλιτών μερών του λόγου κ.ο.κ. Είναι σημαντικό το περιβάλλον του μωρού- οι γονείς, οι παππούδες, κτλ- να μην αντιδρά με άναρθρο λόγο, μιμούμενο το μωρό, αλλά να χρησιμοποιεί σωστά δομημένο λόγο και πάντα να ακολουθεί τις απαιτήσεις της διαλογικής σύνθεσης (δηλαδή, λόγο- παύση- αντίλογο- σεβασμό στο συνομιλητή, και όλες αυτές τις δεξιότητες που αναμένεται να αναπτύξει ο άνθρωπος ως κοινωνικό ον). Με την ηλικιακή ανάπτυξη του παιδιού, η επικοινωνία σε προφορικό λόγο ενισχύεται συστηματικά. Μια κατεξοχήν τέχνη, που μελετά το λόγο σε ένα παιχνίδι διαλογικού γίγνεσθαι, είναι η τέχνη του θεάτρου. Η ενασχόληση με το θέατρο είναι συν τοις άλλοις, μια πράξη γλωσσικής καλλιέργειας. Μια άσκηση, λοιπόν, στον θεατρικό κώδικα, που ενισχύει την επικοινωνία των ηθοποιών πριν αρχίζουν να επεξεργάζονται το έργο, που θα ανεβάσουν, είναι η τεχνική της «συνέχισης του διαλόγου». Η τεχνική “Yes, and...”, σύμφωνα με τον Στανισλάβσκι, τον δάσκαλο της τέχνης του

ηθοποιού. Αυτό μπορεί να μεταφραστεί και ως άσκηση ενίσχυσης της διαλογικής τεχνικής στην καθημερινή επαφή μας με τα παιδιά.

Πχ. «Σου αρέσει η σοκολάτα;» ρωτά το παιδί. «Ναι.» απαντάμε. Και ίσως ανταποδώσουμε την ερώτηση, «Εσένα;» «Ναι», και η επικοινωνία εξαντλείται εδώ. Ενώ, αν εγώ (ο γονιός, ο παππούς, η νονά) αναπτύξω τον διάλογο, σύμφωνα με την τεχνική του Στανισλάβσκι, θα πρέπει να λειτουργήσω κάπως έτσι: «Ναι, και θυμάμαι μια φορά που πήγα σε ένα μεγάλο ζαχαροπλαστείο και δοκίμασα...» ή «Ναι, και ξέρεις τι άλλο μου αρέσει; Τα καρότα, γιατί έχουν ωραίο χρώμα. Εσύ τι λες για αυτό;», τότε στήνω μια συνέχεια στην επικοινωνία, ακούω το παιδί, αντιδρώ και ανταποκρίνομαι στο κάλεσμα του να κουβεντιάσουμε.

Η άριστη κατάκτηση του γλωσσικού κώδικα είναι μια καθημερινή διαδικασία που δεν εξαντλείται ποτέ. Η φροντίδα του λόγου μας θα γίνει συνειδητά στο δημοτικό σχολείο. Στην ηλικία των πέντε μέχρι δέκα-δώδεκα χρόνων το παιδί θα αντιληφθεί με πλήρη επίγνωση το γλωσσικό σύστημα. Η ορθογραφία και η γραμματική στο δημοτικό σχολείο είναι βασική αρχή για τη σωστή αξιοποίηση της μητρικής γλώσσας. Συχνά ακούμε τους ίδιους τους γονείς να απαξιώνουν τη συστηματική μελέτη της μητρικής γλώσσας, επικαλούμενοι την εύκολη πρόσβαση στη γνώση, αφού είναι φυσικοί ομιλητές της γλώσσας. Συχνά μάλιστα παρατηρείται και η προτίμηση της συστηματικής εκμάθησης ξένων γλωσσών και ο παραγκωνισμός της δικής μας μητρικής γλώσσας. Αυτή η στάση των γονιών υπολανθάνει στη συνείδηση του παιδιού και ακυρώνει την ίδια του την οντότητα. Η άριστη γνώση της μητρικής γλώσσας θα επιτρέψει στο άτομο να ορίσει την ταυτότητα του, θα του δώσει το δικαίωμα να αναπτύξει λόγο και λογική. Θα του ανοίξει τον δρόμο για την επικοινωνία. Ζούμε σε ένα αιώνα που η πρόοδος και η ανάπτυξη επέβαλαν την αλληλεπίδραση των λαών. Τα πολυμέσα, τα ταξίδια, οι σπουδές στο εξωτερικό διαμόρφωσαν συνθήκες δεκτικότητας των πολυπολιτισμικών δομών της κοινωνίας. Η εκμάθηση ξένων γλωσσών είναι αδήριτη ανάγκη, αλλά η άριστη κατάκτηση της ελληνικής γλώσσας είναι εν των ων ουκ άνευ. Στα ελληνικά θα επικοινωνήσουμε με τους ανθρώπους γύρω μας, στα ελληνικά θα μάθουμε να αγαπάμε, να διαχειριζόμαστε τον πόνο μας, να αναζητάμε τις απαντήσεις στα υπαρξιακά μας ερωτήματα.

Η ελληνική γλώσσα, όπως και κάθε γλώσσα, έχει τους δικούς της κανόνες και κώδικες. Οφείλουμε να τους γνωρίσουμε για να μπορούμε να αποκωδικοποιούμε με ασφάλεια και εγκυρότητα τα μηνύματα, που φτάνουν σε μας, να τα κρίνουμε και να διαμορφώνουμε τα δικά μας με απόλυτη συναίσθηση της σκέψης μας.

Συχνά ακούμε, από τους εφήβους μας κυρίως - στην ηλικία αυτή, την εφηβική, αρχίζουν να συναισθάνονται την ποικιλία των γλωσσικών επιλογών, που έχουν μπροστά τους, και την ανάγκη για σωστή αξιοποίησή τους - να παραπονιούνται ότι έχουν την απάντηση στην ερώτηση του καθηγητή τους, αλλά δεν ξέρουν πώς να τη διατυπώσουν. Αυτό είναι απόρροια του αρνητισμού που έχει διαμορφωθεί με το πέρασμα του χρόνου στην εκμάθηση των δομών της μητρικής μας γλώσσας. Ο δεκτικός άνθρωπος, που θα σεβαστεί απόλυτα και θα δουλέψει τις πτυχές της γλώσσας μας από την παιδική ηλικία, αβίαστα και άνετα θα είναι σε θέση να εκφραστεί κάτω από οποιοσδήποτε συνθήκες.

Πώς όμως, καλλιεργούμετη γλώσσα; Η γλώσσα διαμορφώνεται σε κάθε έκφανση της ζωής μας, σε κάθε επαφή που έχουμε με το περιβάλλον μας. Υπάρχει γύρω μας. Ο δάσκαλος οφείλει να διδάξει τις ορθές δομές του λόγου, τη γραμματική, τη σύνταξη, το λεξιλόγιο κτλ, αλλά σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι ο λόγος του μαθητή του είναι δικό του αποκλειστικά

δημιούργημα. Τόσο το περιβάλλον, όσο και το προσωπικό ενδιαφέρον του ατόμου συμμερίζονται τον γλωσσικό πλούτο ή ευθύνονται για τη γλωσσική πενία του ατόμου.

Ο γλωσσικός πλούτος δεν χρειάζεται βαρύγδουπες δηλώσεις, του ύφους: «μην βλέπεις όλη την ώρα τηλεόραση, μην κάθεσαι μπροστά στον υπολογιστή, πιάσε κανένα βιβλίο στο χέρι σου' πώς θα πλουτίσεις το λεξιλόγιο σου;». Ένα παράπονο που εκφράζουν πολλές φορές οι γονείς στα παιδιά τους. Τι συμβαίνει, λοιπόν, στην περίπτωση αυτή; Σηκώνει η μαμά το παιδί από τον καναπέ για να το στείλει στο δωμάτιο του για να διαβάσει λογοτεχνία. Η μαμά κάνει το καθήκον της και ευχαριστημένη κάθεται στον καναπέ να ξεκουραστεί μετά από μια δύσκολη μέρα. Τώρα, πώς προσλαμβάνει το παιδί αυτό το ενδιαφέρον; Η μαμά το έστειλε τιμωρία, αφού η ίδια δεν διαβάζει ποτέ λογοτεχνία – επομένως το βιβλίο είναι μια τιμωρία, και προτιμά την τηλεόραση, που είναι επομένως μια δραστηριότητα άκρως ενδιαφέρουσα. Το στοιχείο της μίμησης είναι πρωτεργάτης στην ανατροφή των παιδιών μας, σύμφωνα με την ψυχολογία.

Φυσικά, τα ερεθίσματα για τη γλωσσική καλλιέργεια δεν περιορίζονται στο βιβλίο, αν και τα βιβλία είναι η βασική πηγή, γιατί ο λόγος που χρησιμοποιούν έχει μια συγκεκριμένη δομή, ροή και συνοχή. Μέσα από τη λογοτεχνία, το παιδί μπορεί να ακούσει ένα ολοκληρωμένο λόγο, να παρακολουθήσει τους συνειρμούς του λόγου, να αντιληφθεί τη χρονική συνέχεια της αφήγησης, να καταλήξει σε συμπεράσματα (χωρίς να είναι το ηθικό δίδαγμα πάντα το ζητούμενο).

Πολλοί γονείς χρησιμοποιούν το παραμύθι ως σταθερή δραστηριότητα που μοιράζονται με τα παιδιά τους. Η δραστηριότητα αυτή έχει την τιμητική της σε μικρότερες ηλικίες, αν και η ακρόαση μιας αφήγησης γοητεύει και μαγεύει τον άνθρωπο σε κάθε ηλικία. Δεν είναι τυχαίο που οι έφηβοι, ενώ δεν ζητάνε ευθέως να τους διαβάσουν οι γονείς τους μια ιστορία, κάθονται κοντά τους για να τους ακούσουν να αφηγούνται πώς πέρασαν τη μέρα τους, ή βρίσκουν γοητευτική της αφήγηση των παππούδων τους όταν θυμούνται τα δικά τους παιδικά χρόνια ή τις γκάφες που εκείνοι έκαναν στο σχολείο και ούτω καθεξής. Ή ακόμα, δεν είναι τυχαίο που και στην ενήλικη ζωή μας, ακούμε με ενδιαφέρον τις προσωπικές ιστορίες φίλων και συγγενών μας.

Ας επιστρέψουμε όμως στο παραμύθι. Δεν θα μπορέσουμε ποτέ να αδράξουμε τη στιγμή κατά την οποία το παιδί ακούγοντας ένα παραμύθι, έρχεται σε επαφή με μια άφθονη τροφοδότηση πληροφοριών για τη γλώσσα (πχ αποκωδικοποίηση της σφαίρας επίδρασης ενός επιθέτου). Κανείς δεν αμφισβητεί τον παιδαγωγικό του χαρακτήρα (πχ δημιουργεί σχέσεις, όπως: εγώ – οι άλλοι, εγώ – τα πράγματα, τα αληθινά πράγματα- τα επινοημένα πράγματα), τη διδακτική του αξία (πχ. ηθικοδιδασκτικό περιεχόμενο), τη δυναμική της φαντασίας και της προοπτικής του οράματος. Πότε όμως επιλέγουμε να διαβάσουμε ένα παραμύθι στα παιδιά μας; Πότε επιλέγουμε να παίζουμε με ένα παραμύθι; Και τι παραμύθι επιλέγουμε να διαβάσουμε με τα παιδιά μας;

Αν χρησιμοποιείτε το παραμύθι ως νανούρισμα για να κοιμηθεί το παιδί σας το βράδυ, τότε αυτόματα η αφήγηση χάνει τη δυναμική του. Η χαλάρωση και η ηρεμία του παιδιού κατά την ώρα του ύπνου, δεν φανερώνει τη δύναμη απόλαυσης του παραμυθιού ή της ιστορίας που του αφηγείστε. Το παιδί απολαμβάνει τον ήχο των λέξεων, αλλά δεν είναι σε θέση τη συγκεκριμένη στιγμή να συνθέσει τους συνειρμούς που παράγει η ιστορία ή να κάνει κτήμα του τον γλωσσικό πλούτο που διατίθεται στο κείμενο ή ακόμα να αξιοποιήσει δημιουργικά τις εικόνες που ξεδιπλώνει η αφήγηση. Η διαδικασία της αφήγησης γίνεται νανούρισμα και, αν ανατρέξουμε στις εμπειρικές θεωρίες της ψυχολογίας (που θέλουν τον άνθρωπο να μαθαίνει μέσα από την επανάληψη συγκεκριμένων ερεθισμάτων), συνάγουμε το συμπέρασμα ότι η αφήγηση θα

αποτελεί προμήνυμα ύπνου και το παιδί θα μάθει να νυστάζει κάθε φορά που του διαβάζετε μια ιστορία. Επομένως, ο χρόνος και η έγνοια σας να χρησιμοποιήσετε τις ευεργετικές ιδιότητες του παραμυθιού δεν βρίσκουν πρόσφορο έδαφος.

Ποια ιστορία είναι άραγε κατάλληλη για το παιδί μας; Ένα ερώτημα, που προβληματίζει συχνά τους γονείς. Η αγορά, η δανειστική βιβλιοθήκη του σχολείου ή της γειτονιάς μας έχει μια πληθώρα ιστοριών. Με ποια κριτήρια επιλέγουμε ένα βιβλίο; Στην παιδική ηλικία, είναι σημαντικό η ιστορία που διαβάζουμε στα παιδιά μας να συγκινήσει πρώτα εμάς τους ίδιους. Γιατί, η δική μας στάση απέναντι στο βιβλίο θα καθορίσει και την πρόσληψη του παιδιού. Ο τρόπος που διαβάζουμε μια ιστορία, δείχνει αν είναι ενδιαφέρουσα ή όχι. Το παιδί θα ακολουθήσει τον δρόμο που εμείς πρώτα θα χαράξουμε για αυτό. Αν το διαβάζουμε βαριεστημένα, αμέσως η πράξη γίνεται ανιαρή και για τον ακροατή μας, αν το βρίσκουμε ενδιαφέρον τότε θα καθηλώσουμε και το κοινό σας. Αξιοποιούμε τις εικόνες του βιβλίου: η περιγραφή, η παρατήρηση, η μίμηση φωνών, ήχων ή ακόμα και κίνησης, ξεδιπλώνει τη φαντασία των παιδιών, γιατί η φαντασία είναι η κινητήριος δύναμη της σκέψης, και κατ' επέκταση της ίδιας της ύπαρξης.

Σε μεγαλύτερες τάξεις του δημοτικού, καθώς και στο γυμνάσιο- και αργότερα στο λύκειο, η αναγνωστική μαγεία μπορεί να επενδυθεί μέσα από σύγχρονες ιστορίες περιπέτειας και μυστηρίου, που γοητεύουν τα παιδιά, ώστε να αντιληφθούν ότι η λογοτεχνία έχει τις δικές της δυνάμεις, τις οποίες καλούνται να εξερευνήσουν. Σε αυτή την ηλικία είναι σημαντικό να παραβλέψουμε για λίγο τη διδακτική διάσταση των αφηγήσεων και να αφήσουμε απλά τα παιδιά να κάνουν βίωμα τους το διάβασμα. Φυσικά θα δείξουμε το ενδιαφέρον μας στην ιστορία που διαβάζει το παιδί μας, αλλά όχι ζητώντας του την περίληψη. Δεν χρειάζεται να νιώσει ότι εξετάζεται. Η εστίαση σε ένα ήρωα μόνο, σε μια περιπέτεια του, θα συνθέσει το μηχανισμό επιθυμίας του παιδιού να αναδιηγηθεί το κομμάτι της ιστορίας που αγάπησε.

Από τη στιγμή λοιπόν, που μια ιστορία είναι δυνατόν να ειπωθεί από έναν αφηγητή ή από μια ομάδα, μπορεί να γίνει τραγούδι, ποίημα, θέατρο ή υπόθεση για μια παράσταση με μαριονέτες ή κούκλες, να εξελιχθεί σε κόμικς, σε διήγημα, νουβέλα, έκθεση ή σε φιλμ, να αποτυπωθεί σε μια μαγνητική ταινία και να σταλεί σε φίλους ή συγγενείς. Θα μπορούσαν αυτές οι τεχνικές να εισχωρήσουν σε κάθε είδους παιδικά παιχνίδια. Η παιγνιώδης διάθεση των τεχνικών αυτών ενισχύει τη δύναμη της σκέψης, της έκφρασης και κατ' επέκταση της γραφής.

Ενδεικτικά αναφέρω δύο παραδείγματα δημιουργικών παιχνιδιών με τον λόγο, που μπορούμε να χρησιμοποιούμε στα πλαίσια του ποιοτικού χρόνου που δίνουμε στα παιδιά μας:

Α) Το παιχνίδι του να λαθεύεις τις ιστορίες:

πχ. Η Κοκκινোসκουφίτσα είναι κακιά και ο λύκος καλός... ή κυνηγός έγινε δημοσιογράφος και...

Η Χιονάτη συναντά στο δάσος τους επτά γίγαντες, αντί τους επτά νάνους. Είναι ληστές και εκείνη γίνεται η μασκότ των ληστρικών εξορμήσεών τους...

Η Πολυάννα που δεν νοιάζεται για το παιχνίδι της χαράς, αλλά για το παιχνίδι της συκοφαντίας...

Χάρη στην ανατροπή μπορούμε να επιτύχουμε την αρχή για ένα ελεύθερο αφήγημα που θα εξελιχθεί σύντομα σε μια νέα ιστορία. Με τον τρόπο αυτό το παιδί εξοικειώνεται στην παραγωγή λόγου και απομυθοποιεί τη διαδικασία της συγγραφής έκθεσης, κάτι που φοβίζει ιδιαίτερα τους μαθητές.

Β) Ένας ακόμα τρόπος να κάνουμε παραγωγικές τις λέξεις, με την έννοια του φανταστικού, είναι να τις διαστρεβλώνουμε. Ένα παιχνίδι, στο οποίο το παιδιά μας είναι εξοικειωμένα. Το παιχνίδι αυτό τα βοηθά να εξερευνήσουν τις δυνατότητες των λέξεων και να κυριαρχήσουν σε αυτές, ερεθίζει την ελευθερία τους ως ομιλητών και ενθαρρύνει τον αντικομφορμισμό τους. Χρησιμοποιούμε λοιπόν ένα αυθαίρετο πρόθεμα σε κάποια λέξη και συνθέτουμε το περιβάλλον της. Δεν περιμένουμε μόνο τα παιδιά μας να ανταποκριθούν σε αυτό. Και εμείς οι ίδιοι συμμετέχουμε στη διαδικασία του παιχνιδιού.

Πχ. Αρκεί το στερητικό μόριο ξε- για να μετατρέψει μια ξύστρα σε ξεξύστρα

Ή η πρόθεση αντί, για να διαμορφώσει μιαν ομπρέλα σε αντιομπρέλα

Ή τον σούπερμαν σε μίνιμαν

Ή την μαζικουβέρτα που είναι ικανή να σκεπάσει όλα τα άρρωστα παιδιά...

Η καθημερινή γλώσσα και το λεξιλόγιο είναι γεμάτα από μεταφορές που περιμένουν να γίνουν ιστορίες. Ο τομέας της επινόησης διαμέσου των λέξεων, κερδίζει έδαφος στον χώρο της επιστημονικής μελέτης, έρευνας και καταγραφής, τόσο στους παιδαγωγικούς κύκλους, όσο και στη δημιουργική παραγωγή των παραμυθάδων και των γονιών.

Τα τεχνάσματα γεννιούνται για να θέσουμε σε κίνηση λέξεις και εικόνες. Μπορούν να φανούν χρήσιμα σε όποιον πιστεύει στην ανάγκη ότι η φαντασία έχει τη δική της θέση στη διαπαιδαγώγηση, σε όποιον έχει εμπιστοσύνη στην παιδική και νεανική δημιουργικότητα, και σε όποιον γνωρίζει την απελευθερωτική αξία που μπορεί να έχει η λέξη. Και για να επιστρέψω στην Τελεία της Άννας, **ενθάρρυνση** χρειάζονται τα παιδιά μας, για να γίνουν σωστοί ομιλητές της μητρικής μας, ελληνικής γλώσσας.